

رهیافت فرهنگ دینی

فصلنامه علمی تخصصی

سال دوم- شماره هفتم- پاییز ۱۳۹۸

تبیین نیازهای معرفتی دانشجویان در حوزه هویت دینی و انقلابی از منظر مدرسین دانشگاه‌های شهر شیراز

سیروس محمودی^۱

حمیدرضا ایمانی فر^۲

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی و تبیین نیازهای معرفتی دانشجویان در حوزه هویت دینی و انقلابی بوده است. در این پژوهش از طرح تحقیق کیفی استفاده شده است و برای جمع‌آوری اطلاعات از روش "مصاحبه نیمه ساختاریافته" استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش، مدرسین دانشگاه‌های شهر شیراز بوده و به صورت هدفمند با ۳۶ نفر از مدرسین دانشگاه (۱۲ مورد در حوزه معارف اسلامی، ۱۲ مورد در حوزه علوم تربیتی و ۱۲ مورد در حوزه روانشناسی) مصاحبه به عمل آمد. در این پژوهش، مصاحبه‌شوندگان بر بیست و چهار مؤلفه هویت دینی و انقلابی تأکید نموده‌اند. مصاحبه‌شوندگان بر این باور بودند که استکبار جهانی با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم تلاش دارد تا با آسیب زدن به هویت دینی و انقلابی جوانان، زمینه تضعیف نظام جمهوری اسلامی را فراهم آورد. بر این اساس، نهادهای متولی، بویژه دانشگاه‌ها باید نقشی پیشرو، در مقابله با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم دشمن داشته باشند. از این رو، تقویت مؤلفه‌های هویت دینی و انقلابی دانشجویان، از مهمترین وظایف نهادهای فرهنگی در دانشگاه‌ها می‌باشد. بر این اساس توصیه می‌شود در تدوین برنامه‌های فرهنگی دانشگاه‌ها بر مؤلفه‌های هویت دینی و انقلابی توجه جدی مبذول شود.

واژگان کلیدی: نیازهای معرفتی، دانشجویان، هویت دینی، هویت انقلابی

۱- استادیار دانشگاه پیام نور، گروه علوم تربیتی، (نویسنده مسئول) آدرس ایمیل: sirous1218@yahoo.com

۲- استادیار دانشگاه پیام نور، گروه روان‌شناسی، آدرس ایمیل: imanifar@gmail.com

الف) مقدمه

فرآیند جهانی شدن و به تبع آن رشد و تحول اساسی وسایل ارتباطی بالاخص (ماهواره) از طریق بازسازی فضا و زمان، نفوذ پذیر ساختن مرزها و گسترش چشمگیر خطوط ارتباطی و مناسبات اجتماعی، منابع و شرایط لازم برای هویت سازی و معنایابی سنتی را تا حدود زیادی با چالش مواجه ساخته است. در نتیجه نوعی بحران هویت و معنا پدید آمده است که بازسازی هویت گریزناپذیر خواهد شد (گل محمدی، ۱۳۸۱: ۲۲۸). به عبارت دیگر جهانی شدن و به تبع آن پیدایش وسایل ارتباطی جدید، اسباب دسترسی انسان‌ها را به منابع مختلف هویتی جدید فراهم ساخته و این دسترسی منجر به تردید در منابع هویتی سابق و در نتیجه نوعی بحران هویت و شکل‌گیری تصاویر هویتی جدید خواهد شد (قریشی، ۱۳۸۱: ۳۷).

با وجود افزایش و شدت یافتن فرایندهای توسعه و نوساز (مدرنیزاسیون)، دین و مذهب همچنان در تمام ابعاد خود به عنوان منبع مهمی برای هویت و معنابخشی در جهان متجدد و آشفته امروز به شمار می‌رود. بر خلاف بعضی از آرا که مذهب را در نتیجه تداوم روند تجددگرایی، محو شده می‌پندارند، دین به عنوان منبع اولیه معنا و هویت بخشی به بسیاری از مردم دنیا چون مسیحیان و مسلمانان مطرح است (روپسینگه^۱، ۱۳۷۹: ۱۲۵). هویت امری چند لایه است به طوری که این لایه‌ها، هستی درون فرد و همچنین هستی جهانی وی را در بر می‌گیرند. از طرفی هویت، پویا و متحول است و هیچ‌گاه مفهومی ثابت نداشته است. از جمله گونه‌ها و لایه‌های مهم هویت، هویت دینی است. هویت دینی از مهم‌ترین عناصر ایجاد کننده‌ی همگنی و همبستگی اجتماعی در سطح جوامع است که طی فرایندی با ایجاد تعلق خاطر به دین و مذهب در بین افراد جامعه، نقش بسیار مهمی در ایجاد و شکل‌گیری هویت جمعی دارد و به عبارتی عملیات تشابه‌سازی و تمایز بخشی را انجام می‌دهد. تقویت این بعد از هویت، موجب دوام و قوام سایر ابعاد می‌شود و از سوی دیگر، چالش در این حوزه می‌تواند زمینه‌ساز بحران در سایر ابعاد هویت شود (کالانتري و دیگران، ۱۳۸۸: ۷۳). با توجه به ساختار فرهنگی - اجتماعی ایرانیان، هویت دینی در برابر سایر هویت‌های اجتماعی (ملی، قومی، جنسیتی و غیره)، از جایگاه برجسته‌تری برخوردار است. (ریاحی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۴).

یکی از مهمترین علل تکوین و قوت‌یابی هویت دینی در نزد ایرانیان را باید در تحولات معاصر جستجو کرد. حاجیان (۱۳۸۶) معتقد است که این تحولات شامل موارد ذیل است: ۱- نهضت‌های اجتماعی

متکی بر دین، ۲- نقش آفرینی روشنفکران و نخبگان برای احیای هویت دینی ۳- ظهور روشنفکران دینی ۴- نقش امام خمینی در احیای هویت دینی ۵- وقوع انقلاب اسلامی ۶- سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی.

امروزه جنبه‌های گوناگون مسأله هویت از سوی متفکران و نظریه‌پردازان مورد توجه قرار گرفته است. شرایط کنونی ارتباطات جهانی، توسعه و رشد تکنولوژی‌های مختلف، رویارویی مداوم فرهنگی و غیره، سبب شده است که مسأله هویت در ابعاد مختلف از جمله دینی و انقلابی به موضوعی کانونی در بررسی‌های اجتماعی تبدیل شود. اهمیت و ضرورت توجه به هویت دینی و انقلابی در کشور و تأکید بر آن همواره آشکار بوده است. در جامعه ما، مسأله هویت انقلابی و دینی دانشجویان با توجه به درصد بالای جمعیت و نقش سازنده آنان در سرنوشت آینده کشور، اهمیت زیادی دارد. بر این اساس، در این پژوهش، نیازهای معرفتی دانشجویان در حوزه هویت دینی و انقلابی تبیین شده و راه‌کارهایی برای تقویت هویت دینی و انقلابی دانشجویان ارائه شده است. در این پژوهش، سؤال‌های پژوهش به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- نیازهای معرفتی دانشجویان در حوزه هویت دینی بر اساس نظر مصاحبه‌شوندگان کدام است؟
- ۲- نیازهای معرفتی دانشجویان در حوزه هویت انقلابی بر اساس نظر مصاحبه‌شوندگان کدام است؟
- ۳- آسیب‌ها و چالش‌های هویت دینی و انقلابی دانشجویان از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان کدام است؟

ب: مبانی نظری و مفهومی:

هویت در اصل «هو هویت» است و به معنای اتحاد به ذات است؛ در اتحاد به ذات معنی اتصاف و شناخته شدن، یکی بودن موصوف با صفات اصلی و جوهری مورد نظر است؛ زمانی که از هویت پدیده ای سخن به میان می‌آید، باید آن سخن به گونه‌ای باشد که نشان دهد پدیده مزبور به راستی گویای هیئت و ماهیت وجودی خویش است (الطایبی، ۱۳۷۹: ۳۴). هویت مفهومی است که اختصاص به حوزه خاصی نداشته و ردپای آن در تمام عرصه‌های علوم انسانی از جمله روان‌شناسی، علوم اجتماعی، علوم سیاسی و تاریخ می‌توان یافت. هویت مشتمل بر چهار وجه اساسی می‌باشد: ۱- وجه شناختی، یعنی آگاهی از مشخصات و وجوه تمایز خود از دیگری ۲- وجه ارزشی، بدین معنی فرد درباره خصوصیات مختلف خود و دیگران دست به ارزش‌گذاری می‌زند ۳- وجه احساسی، یعنی فرد درباره وجوه تمایز خود از دیگران حساسیت به خرج داده که این حساسیت را در درجه نخست در واکنش‌های احساسی و عاطفی خود بروز می‌دهد. واکنش‌هایی مانند احساس غرور، تعصب، حقارت، تفاخر و نظایر آنها ۴- وجه رفتاری، یعنی

واکنش‌هایی که فرد در قبال وجوه تمایز خود از دیگری، در عمل از خود نشان می‌دهد. برای مثال می‌توان از خشونت، پرخاشگری، جنگ طلبی، کمک و یاری رساندن، اعمال تبعیض و نظایر آن نام برد (شمشیری، ۱۳۸۷: ۲۷). کارکردهایی که برای هویت می‌توان گرفت عبارتند از: ۱- انسجام و همبستگی ۲- جهت‌دهی به زندگی اجتماعی ۳- تعیین ساز و کارهای فرهنگ سیاسی؛ در واقع هویت، به منزله تکیه‌گاهی است که جوامع در گذر تاریخی خود به سوی آینده به آن تکیه می‌کنند و می‌تواند قدرت زیادی در بسیج توان‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی برای تحقق و صیانت از موجودیت یک ملت و جامعه پدید آورد (کوشکی، ۱۳۸۷: ۸).

به طور کلی هویت در دو سطح فردی و اجتماعی مطرح است. در علوم اجتماعی بر هویت گروهی و اجتماعی تأکید می‌شود. هویت اجتماعی نشان دهنده این است که هر گروه و جامعه‌ای دارای یک هویت خاصی است که آن گروه و جامعه را از سایر از سایر گروه‌ها و جوامع متمایز می‌کند. افراد این هویت جمعی را که شیوه مشترک در نحوه تفکر، احساسات و تمایلات یک گروه است، از طریق ساز و کارهای جامعه‌پذیری درونی می‌کنند و باعث می‌شود نوعی احساس تعهد و تکلیف نسبت به گروه در فرد برانگیخته شود. در واقع، هویت اجتماعی، مجموعه‌ای از خصوصیات اجتماعی، فرهنگی، روانی، فلسفی، تاریخی و زیستی است که بر یگانگی یا همانندی اعضای آن دلالت می‌کند (جنکیز^۱، ۱۳۸۵: ۵). تاجفل هویت اجتماعی را با عضویت گروهی پیوند می‌زند و آن را متشکل از سه عنصر احساسی، شناختی و ارزشی می‌داند. از این منظر هویت اجتماعی عبارت است از برداشت فرد از خود، شناخت و آگاهی از عضویت در یک گروه و بعد احساسی و ارزشی مرتبط با آن عضویت (گل محمدی، ۱۳۸۶: ۲۲۳). از این منظر می‌توان هویت اجتماعی را نوعی خودشناسی فرد در رابطه با دیگران دانست. این فرآیند مشخص می‌کند که فرد از لحاظ روانشناسی و اجتماعی کیست و چه جایگاهی دارد (تاجیک، ۱۳۸۴: ۵۲).

ج: تعریف مفاهیم:

۱- هویت دینی: هویت دینی به رابطه انسان با دین و نسبتی که با آن پیدا می کند اطلاق می شود. سنگ بنای هویت دینی تعهد و پایبندی است. به عبارتی دیگر هویت دینی یعنی احساس تعهد به دین و احساس تعلق به جامعه دینی و در سطح وسیع تر احساس تعلق به امتی که بدان دین پایبند است (شرفی، ۱۳۷۴: ۹۵).

۲- هویت انقلابی: یکی از مهمترین نوع از انواع هویت های اجتماعی، هویت انقلابی می باشد. هویت انقلابی با پیروزی انقلاب اسلامی و تأسیس نظام جمهوری اسلامی، در یک گفتمان مشترک با نیروهای اجتماعی و دولت انقلابی بر مبنای اسلام شیعی شکل گرفت (میرحیدری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۸۷). در واقع، هویت انقلابی، اعتقاد و التزام به همه نمادها و ارزش های انقلاب اسلامی می باشد.

۳- نیاز و نیازسنجی: نیاز به موقعیتی دلالت دارد که در آن وضعیت موجود با وضعیت مطلوب فاصله دارد. وضعیت مطلوب دربرگیرنده ایده آل ها، هنجارها، ترجیحات، انتظارات و ادراکات مختلف درباره آنچه که باید باشد است. وضعیت مطلوب در واقع همان هدفها هستند. نیازسنجی نیز عبارت است از فرآیند جمع آوری و تحلیل اطلاعات درباره نیازها و اولویت آنها (فتوحی و اجارگاه، ۱۳۹۴: ۱۴۵). در واقع برنامه ریزی های موفق آموزشی، مرهون اطلاعات صحیحی است که از طریق نیازسنجی به دست آید تا یک نظام آموزشی در شرایط تغییر شتابان و بی وقفه بتواند تحولات مناسب را پیدا نماید (یوسفی، ۱۳۸۰: ۵۵).

۴- نیازهای معرفتی دانشجویان: در این پژوهش منظور از نیازهای معرفتی، کمبودها، ابهامات و چالش های دانشجویان در حوزه های مختلف بخصوص در حوزه های دینی و انقلابی می باشد. پاسخگویی به ابهامات و چالش های دانشجویان در حوزه هویت دینی و انقلابی مورد تأکید مسؤلین فرهنگی دانشگاه ها می باشد.

د) پیشینه تحقیق

در این بخش پژوهش های مرتبط با موضوع پژوهش به اختصار ارائه می شود. میرحیدری و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی مؤلفه های هویت ایرانی - اسلامی و انقلابی در وب سایت های دانشگاه های دولتی تهران» به این نتیجه دست یافته است که توجه برنامه های فرهنگی و مطالب موجود در وب سایت ها به مؤلفه اسلامی - ایرانی بیشتر از مؤلفه هویت انقلابی می باشد. همچنین نتایج این پژوهش نشان داده است که غنی سازی برنامه ها و فعالیت های سیاسی،

فرهنگی و مذهبی و ارائه شناخت‌های زیربنایی می‌تواند در شکل‌گیری و تقویت هویت ایرانی - اسلامی و انقلابی جوانان مفید واقع شود.

پروانه (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «مؤلفه‌های هویت اسلامی و انقلابی در کتاب‌های درسی تاریخ دوره متوسطه» به این نتیجه دست یافته است که در کتاب‌های درسی تاریخ دوره متوسطه توجه مناسبی به مؤلفه‌های هویت اسلامی و انقلابی شده است.

دارابی و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی تأثیر ماهواره بر هویت دینی»، به این نتیجه رسیده‌اند که شبکه‌های ماهواره‌ای با ارائه برنامه‌های متنوع (در زمینه‌های مصرف‌گرایی، خانواده، جنسیتی و غیره)، می‌تواند هویت ملی و دینی کشورهای مخاطب را تحت تأثیر قرار دهند. بنابراین به هر میزان که تماشای ماهواره بیشتر شود، هویت دینی کاهش می‌یابد.

ریاحی و همکاران (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان «تلویزیون و هویت دینی» به بررسی رابطه تماشای تلویزیون و هویت دینی دانشجویان پرداخته است. این پژوهشگران در پژوهش خود به این نتیجه رسیده‌اند که هر چه میزان تماشای برنامه‌های مذهبی تلویزیون افزایش یابد، هویت دینی دانشجویان افزایش خواهد یافت.

بیک (۲۰۰۵) در مطالعه‌ای با عنوان «مسلمان شدن: توسعه هویت دینی»، به بررسی فرآیند شکل‌گیری هویت دینی به عنوان یک منبع معنایی برجسته در شکل‌گیری هویت اجتماعی و شخصی نسل دوم آمریکایی‌های مسلمان پرداخته است. نتایج این پژوهش بیانگر این است که هویت دینی، دارای زمینه‌ای تاریخی و اجتماعی است که پایه‌ای بسیار قوی در شکل‌گیری هویت اجتماعی ایجاد نموده است و همبستگی جمعی برای جوانان مسلمان ایجاد نموده است.

احمدپور و قادر زاده (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «تعامل در فضای سایبر و و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان» به بررسی رابطه تعامل در فضای سایبر و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان داده است که تعامل بیشتر در فضای سایبر، تضعیف هویت دینی دانش‌جویان را به همراه داشته است.

لطف‌آبادی و نوروزی (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی چگونگی نگرش دانش‌آموزان دبیرستانی به جهانی شدن و تأثیر آن بر ارزش‌ها و هویت دینی و ملی آنان» به این نتیجه دست یافته‌اند که چگونگی نگرش دانش‌آموزان به پدیده جهانی شدن بر نظام ارزشی و هویت دینی و ملی آنان تأثیر می‌گذارد.

زاویه و عزیز (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «تصاویر کتاب‌های درسی و رابطه آن با هویت ملی و دینی» به این نتیجه رسیده‌اند که در این کتاب‌ها توجه متعادلی به عناصر و مؤلفه‌های هویت دینی و ملی نشده است.

نادری و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «فرا ترکیب پژوهش‌های انجام شده در حوزه هویت دینی»، به این نتیجه رسیده‌اند که تلاش سازمان یافته‌ای برای مطالعه هویت دینی با یک رویکرد بومی و جامع به موضوع انجام نشده است. به عقیده این پژوهشگران، این غفلت هم در ابعاد نظری و هم در ابعاد روش شناختی قابل مشاهده است.

قاسمی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «تعامل در فضای مجازی و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان» به این نتیجه دست یافته‌اند که هر چه مدت زمان عضویت، میزان استفاده، مشارکت و فعالیت کاربران در استفاده از فیس بوک افزایش پیدا کند، از برجستگی هویت دینی نزد آنها کاسته می‌شود. بختیاری و فرخی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای و هویت دینی جوانان»، نشان داده‌اند که شبکه‌های ماهواره‌ای تلویزیونی بر هویت دینی جوانان تأثیر منفی دارند. نیازی و ولایتی (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای با عنوان «نقش برنامه‌های دینی تلویزیون در هویت دینی»، به این نتیجه دست یافته‌اند که بین برنامه‌های دینی تلویزیون و میزان هویت دینی شهروندان ارتباط مستقیمی وجود دارد.

جوانی (۱۳۸۴) در پژوهشی با عنوان «هویت دینی یا هویت‌های دینی»، به تحلیل نوع فهم از دین و تأثیر آن بر هویت دینی پرداخته است. این پژوهشگر معتقد است که تنوع نگاه به دین، تنوع هویت‌های دینی را در بر خواهد داشت. وی چهار رهیافت فقهی، اخلاقی، ایدئولوژیک و عرفانی در تحلیل هویت دینی بر شمرده است

سفیری و نعمت‌اللهی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «جهانی شدن و هویت دینی»، به این نتیجه دست یافته است که هر قدر مردان و زنان از ابزارهای جهانی شدن (اینترنت و ماهواره) بیشتر استفاده نمایند، هویت دینی آنها کاهش خواهد یافت.

عباسی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان هویت دینی بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه»، نشان داده است که متغیرهای عواطف دینی، باورهای دینی، دانش دینی و اعمال دینی، تأثیرگذارترین عوامل گرایش به هویت دینی می‌باشد.

مسعودنیا و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه مصرف اینترنتی و هویت دینی دانشجویان دانشگاه اصفهان»، به این نتیجه دست یافته‌اند که میان مصرف اینترنتی و هویت دینی پاسخگویان رابطه منفی وجود دارد و با بالا رفتن میزان مصرف اینترنت، هویت دینی به میزان محدود کاهش خواهد یافت.

ارژنگ و میرفردی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «هویت دینی و عوامل اجتماعی تأثیر گذار بر آن»، عوامل مؤثر بر هویت دینی را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتیجه این پژوهش نشان داده است که وضعیت دینداری در خانواده و بین دوستان، از عوامل مهم و تأثیرگذار بر هویت دینی دانش‌جویان می‌باشد.

رفعت‌جاه و روح افزا (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «مطالعه عوامل اجتماعی مؤثر بر نگرش به هویت دینی زن مسلمان»، عوامل اجتماعی مؤثر بر هویت دینی زنان را مورد بررسی قرار داده‌اند، نتایج این پژوهش نشان داده است که میزان پایبندی دینی، وضعیت تأهل، میزان تحصیلات و هویت شخصی، به ترتیب، بیشترین تأثیر را بر هویت دینی داشته‌اند.

گنجی و همکاران (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «رابطه هویت دینی و سرمایه اجتماعی»، نشان داده‌اند که با افزایش میزان هویت دینی، میزان حضور جمعی افزایش یافته و در نتیجه سرمایه اجتماعی جامعه بالا می‌رود.

سفیری و غفوری (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی هویت دینی و ملی جوانان شهر تهران» نشان داده‌اند که در خانواده‌هایی که والدین پایبندی بالایی نسبت به مؤلفه‌های ملی و دینی دارند، جوانان آن‌ها نیز از هویت ملی و دینی قوی‌تری برخوردار هستند. عملکرد والدین در زمینه آموزش جوانان در دو بعد ملی و دینی با هویت ملی و دینی جوانان، رابطه مستقیم و مثبت دارد.

علیجانی (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «رابطه بین هویت دینی و سلامت روان دانشجویان»، به این نتیجه دست یافته است که بین هویت دینی و سلامت روان دانشجویان رابطه وجود دارد. افراد دارای هویت دینی موفق از تعاملات و کنش اجتماعی موفق برخوردار بوده و سطح اضطراب و افسردگی آنان پایین بوده است.

قادر زاده (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «آموزش و پرورش و هویت دینی و ملی»، به این نتیجه دست یافته است که با جهت‌گیری دینی و ملی معلمان، رشد هویت دینی و ملی را در جهت مثبت پیش بینی می‌کند. قصابی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «بررسی اثرات استفاده از برنامه ماهواره‌ای بر

هویت دینی» تأثیر منفی دارد.

بررسی پژوهش های فوق و سایر پژوهش های انجام شده در این حوزه نشان می دهد که تا کنون در زمینه نیازهای معرفتی دانشجویان در حوزه هویت دینی و انقلابی پژوهشی انجام نشده است و پژوهش حاضر می تواند در زمینه رفع خلاهای پژوهشی، تربیتی و فرهنگی در این حوزه مؤثر باشد.

۵) روش پژوهش

در این پژوهش از طرح تحقیق کیفی استفاده شده است. در پژوهش های کیفی، مصاحبه یکی از روش های شناخته شده ای است که به هنگام جمع آوری داده ها به صورت فزاینده ای مورد استفاده قرار می گیرد (مارشال و راسمن ۱۳۸۱: ۱۱۱). در این پژوهش برای تبیین نیازهای معرفتی دانشجویان، از روش "مصاحبه نیمه ساختاریافته" استفاده شده است. "مصاحبه با روش نیمه ساختار یافته" در برگرنده تشریح مختصر و کلی یک سری از عناوین و موضوعاتی است که باید با شرکت کنندگان در تحقیق بررسی شود، در این نوع مصاحبه، ترتیبی که بر مبنای آن موضوعات باید بررسی شود، واژه نگاری و جمله بندی سؤالات، از قبل تعیین نشده است. تصمیم گیری در مورد طرح موضوعات و شیوه ارایه سؤالات بر مبنای موقعیتی که در مصاحبه به وجود می آید؛ توسط مصاحبه گر انجام می شود (گال و بورگ ۱۳۸۴: ۵۳۰). در این تحقیق از شیوه نمونه گیری هدفمند استفاده شده است، یعنی نمونه ها انتخابی است و نمونه هایی که ما را بیشتر به پاسخ های واقعی نزدیک می کنند انتخاب شده اند بنابراین تعدادی از مدرسین دانشگاه های شهر شیراز در رشته های معارف اسلامی، علوم تربیتی و روانشناسی، به عنوان نمونه هدفمند انتخاب شدند و دیدگاه های آنها پیرامون نیازهای معرفتی دانشجویان در حوزه هویت دینی و انقلابی از طریق مصاحبه به دست آمد. در این تحقیق از ۳۶ نفر از مدرسین دانشگاه ها (۱۲ مورد در حوزه معارف اسلامی، ۱۲ مورد در حوزه علوم تربیتی و ۱۲ مورد در حوزه روانشناسی) مصاحبه به عمل آمد. در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از رویکرد توصیفی - تفسیری استفاده شده است. در این رویکرد ابتدا اطلاعات گردآوری شده را بدون اعمال نظر و بدون توجه به چرایی آن توصیف کرده و بعد با استفاده از تفکر و استدلال به تحلیل اطلاعات پرداخته می شود (شی یه و شانون، ۲۰۰۵: ۱۱۲).

(و) یافته‌های تحقیق

یافته‌های این تحقیق بر مبنای سوال‌های پژوهش به شرح زیر است:

۱- نیازهای معرفتی دانشجویان در حوزه هویت دینی:

مطابق با جدول شماره ۱، در مقوله هویت دینی، ۵ بعد و ۱۲ مؤلفه مطرح می‌باشد. تعمیق معرفت دانشجویان نسبت به همه این ابعاد و مؤلفه‌ها از ضروریات انکار ناپذیر می‌باشد. ولی با توجه به محدودیت حجم منابع درسی و محدودیت زمان ارائه شده برای دروس معارف اسلامی، مصاحبه شوندگان بر تعدادی از این مؤلفه‌ها تأکید بیشتری داشته‌اند. اساتید معارف اسلامی بر مؤلفه‌های «اعتقاد به اصول پنجگانه دین»، «التزام به فروع دین»، «التزام به احکام شرعی»، «اعتقاد به کفایت دین در امور اجتماعی»، «احساس تعلق به فرهنگ و روش زندگی مسلمانی»، «آگاهی از تاریخ اسلام، بویژه سیره پیامبر(ص) و ائمه اطهار(ع)»، تأکید بیشتری داشته‌اند. مصاحبه شوندگان حوزه معارف اسلامی معتقد بودند که گرچه در دوره‌های ابتدایی و متوسطه به خوبی به این مؤلفه‌ها پرداخته می‌شود ولی ضرورت دارد که در دروس معارف اسلامی دانشگاه به صورت عمیق‌تری (در سطح فکر دانشجویان) به این مباحث پرداخته شود. اساتید علوم تربیتی بر مؤلفه‌های «احساس تعلق به فرهنگ و روش زندگی مسلمانی»، «آگاهی از تاریخ اسلام» بویژه سیره پیامبر(ص) و ائمه اطهار(ع)، «اعتقاد به کفایت دین در امور اجتماعی»، «اعتقاد به اصول پنجگانه دین اسلام (توحید، نبوت، معاد، عدل، امامت)»، «التزام به فروع دین»، «التزام به احکام شرعی» تأکید بیشتری داشته‌اند. اساتید روان‌شناسی بر مؤلفه‌های «احساس تعلق به فرهنگ و روش زندگی مسلمانی»، «آگاهی از تاریخ اسلام» بویژه سیره پیامبر(ص) و ائمه اطهار(ع)، «اعتقاد به کفایت دین در امور اجتماعی»، «اعتقاد به اصول پنجگانه دین اسلام (توحید، نبوت، معاد، عدل، امامت)»، تأکید بیشتری داشته‌اند. در مجموع اساتید رشته‌های معارف اسلامی، علوم تربیتی و روان‌شناسی بر مؤلفه‌های «احساس تعلق به فرهنگ و روش زندگی مسلمانی»، «آگاهی از تاریخ اسلام» بویژه سیره پیامبر(ص) و ائمه اطهار(ع)، «اعتقاد به کفایت دین در امور اجتماعی»، «اعتقاد به اصول پنجگانه دین اسلام (توحید، نبوت، معاد، عدل، امامت)»، «التزام به فروع دین» و «التزام به احکام شرعی» تأکید بیشتری داشته‌اند.

جدول ۱: ابعاد و مؤلفه‌های هویت دینی

تاریخی	فرهنگی				سیاسی			رفتاری			اعتقادی	ابعاد
	احساس تعلق به فرهنگ و روش زندگی مسلمانی	تعلق خاطر به نهادهای اسلامی	احساس تعلق به میراث فرهنگی	حمایت از مسلمانان و مظلومان جهان	احساس رضایت و غرور از مسلمان بودن بودن	اعتقاد به کفایت دین در امور اجتماعی	التزام به احکام شرعی (حجاب و...)	شرکت در مناسک و شعائر دینی	التزام به فروغ دین	اعتقاد به اصول پنجگانه دین اسلام (توحید، نبوت، معاد، عدل، امامت)	مؤلفه‌ها مصاحبه شوندگان	
تعلق خاطر و احساس مثبت و منفی نسبت به حوادث تاریخ اسلام	آگاهی از تاریخ اسلام (پوپوله سیره پیامبر(ص) و اهل بیت(ع))	۱۲	۸	۴	۷	۷	۱۲	۱۲	۱۰	۱۲	۱۲	اساتید معارف اسلامی
		۱۲	۵	۵	۴	۶	۱۱	۱۰	۸	۱۰	۱۰	اساتید علوم تربیتی
		۱۱	۳	۴	۴	۵	۱۰	۹	۶	۹	۱۰	اساتید روان شناسی
		۳۵	۱۶	۱۳	۱۵	۱۸	۳۳	۳۱	۲۴	۳۱	۳۲	مجموع

توصیف و تشریح ابعاد و مؤلفه‌های هویت دینی:

بعد اعتقادی: مصاحبه شوندگان بر مؤلفه «اعتقاد به اصول پنج گانه دین اسلام (توحید، نبوت، معاد، عدل، امامت)» تأکید دارند. آنها معتقدند که دروس معارف اسلامی باید بتواند پاسخگوی شبهات ایجاد شده در این زمینه باشند. مشکلات عقیدتی و فکری می‌تواند جوانان را به سمت عرفان‌های کاذب و مادی گرا سوق دهد. در حال حاضر دوازده فرقه انحرافی کاذب در ایران وجود دارد و خطر رخنه این فرقه‌ها و عرفان‌های کاذب در بین جوانان وجود دارد. وجود ایرادات اساسی در اعتقاد افراد به توحید، نبوت و وحی می‌تواند زمینه ساز گرایش افراد به سمت فرقه‌ها و عرفان‌های مادی گرایانه باشد. از طرف دیگر، استکبار جهانی در تلاش است تا با جذاب نشان دادن عرفان‌های کاذب، اعتقادات دینی و مذهبی جوانان را تضعیف نماید و از این طریق به وحدت و امنیت ملی کشور آسیب وارد نماید. از دیگر شبهاتی که در زمینه اعتقادی ایجاد شده است، تشکیک در اعتقاداتی همچون زیارت، توسل، شفاعت و مهدویت می‌باشد. با تبیین اصل نبوت و امامت در دروس معارف اسلامی، تاحد زیادی می‌توان با این گونه انحرافات مبارزه نمود.

بعد رفتاری: مصاحبه شوندگان در بعد رفتاری بر تدریس مؤلفه‌های «التزام به فروع دین» و «التزام به احکام شرعی» در کتاب‌های درسی دروس معارف اسلامی دانشگاه‌ها تأکید داشته‌اند. مصاحبه شوندگان از میان فروع دین بر تدریس نماز، امر به معروف و نهی از منکر و تولی و تبری در کتاب‌های معارف اسلامی تأکید بیشتری داشته‌اند. البته باید توجه داشت که تأکید مصاحبه شوندگان بر مباحث فوق به معنای نادیده گرفتن سایر مباحث مربوط به فروع دین نمی‌باشد. در مؤلفه «التزام به احکام شرعی»، مصاحبه شوندگان بر آموزش حجاب و مسائل جنسی و زناشویی (تربیت جنسی) در کتاب‌های درسی معارف اسلامی تأکید داشته‌اند. مصاحبه شوندگان در زمینه مؤلفه «شرکت در مناسک و شعائر دینی»، بر برگزاری باشکوه نماز جماعت در دانشگاه، شرکت در مراسمات مذهبی و اردوهای زیارتی و بازدید و زیارت قبور مطهر امامان بزرگوار تأکید داشته‌اند.

بعد سیاسی: مصاحبه شوندگان در بعد سیاسی بر مؤلفه «اعتقاد به کفایت دین در امور اجتماعی»، تأکید بیشتری داشته‌اند. آنها بر این باور هستند که استکبار جهانی در تلاش است تا با بزرگنمایی مشکلات اقتصادی و معیشتی در کشورهای اسلامی، ناکارآمدی دین در امور اجتماعی را به جوانان القاء نماید و سیاست «جدایی دین از سیاست» را ترویج نماید. از این رو ضروری است که مؤلفه «اعتقاد به کفایت دین در امور اجتماعی» به خوبی در کتاب‌های درسی معارف اسلامی تبیین شود.

بعد فرهنگی: مصاحبه شوندگان در بعد فرهنگی بر مؤلفه «اعتقاد به فرهنگ و روش زندگی مسلمانی» تأکید داشته‌اند. آنها بر این باور هستند که در وضعیت کنونی کشور که استکبار جهانی با استفاده حداکثری از شبکه‌های ماهواره ای و فضای مجازی به ترویج سبک زندگی غربی می‌پردازد، ضروری است که در کتاب‌های درسی معارف اسلامی دانشگاه‌ها، سبک زندگی اسلامی و تفاوت‌های آن با سبک زندگی غربی به خوبی تبیین شود. همچنین لازم است که در کتاب‌های درسی معارف اسلامی، آسیب‌های سبک زندگی غربی و نقش آن در از خودبیگانگی خانواده‌ها و جوانان تبیین شود.

بعد تاریخی: مصاحبه شوندگان در بعد تاریخی بر «آگاهی از تاریخ اسلام به ویژه سیره پیامبر(ص) و اهل بیت(ع)» تأکید داشته‌اند. آشنا شدن با تاریخ اسلام می‌تواند بسیاری از آسیب‌های فرهنگی و ناهنجاری‌های اجتماعی را مرتفع سازد و از رخنه فرقه‌های انحرافی در بین جوانان جلوگیری نماید. همچنین در کتاب‌های درسی معارف اسلامی باید پیامبر اکرم(ص) و اهل بیت(ع) به عنوان الگوهای آسمانی به جوانان معرفی شوند و سیره و خلاق آنها باید به عنوان سرمشق حقیقی به دانشجویان معرفی

شود.

۲- نیازهای معرفتی دانش جویان در حوزه هویت انقلابی:

مطابق با جدول شماره ۲، در مقوله هویت انقلابی دوازده مؤلفه مطرح می‌باشد. اساتید معارف اسلامی بر مؤلفه‌های «التزام به ولایت فقیه»، «مبارزه با تحجر و التقاط»، «تعهد به حفظ نظام جمهوری اسلامی»، «مبارزه با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم»، «اعتقاد به امام خمینی»، «نفی سلطه و استکبار ستیزی»، «روحانیت» و «آگاهی به وقایع و تاریخ انقلاب اسلامی» تأکید بیشتری داشته‌اند. اساتید علوم تربیتی بر مؤلفه‌های «تعهد به حفظ نظام جمهوری اسلامی»، «مبارزه با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم»، «مبارزه با تحجر و التقاط» و «التزام به ولایت فقیه» و مؤلفه «اعتقاد به امام خمینی» تأکید بیشتری داشته‌اند. اساتید روانشناسی بر مؤلفه‌های «مبارزه با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم»، «مبارزه با تحجر و التقاط»، «التزام به ولایت فقیه» و «تعهد به حفظ نظام جمهوری اسلامی» تأکید بیشتری داشته‌اند. در مجموع، مصاحبه شوندگان بر مؤلفه‌های «مبارزه با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم»، «مبارزه با تحجر و التقاط»، «تعهد به حفظ نظام جمهوری اسلامی» و «التزام به ولایت فقیه» و مؤلفه «اعتقاد به امام خمینی» تأکید بیشتری داشته‌اند.

جدول ۲: مهمترین مؤلفه‌های هویت انقلابی

مؤلفه‌ها	مصاحبه شوندگان	ایشان و شهادت	نفی سلطه و استکبار ستیزی	مبارزه با تحجر و التقاط	التزام به ولایت فقیه	اعتقاد به امام خمینی	روحانیت	توسعه فرهنگ و تفکر بسیجی	حمایت از مستضعفین	تعهد به حفظ نظام جمهوری اسلامی	مبارزه با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم	آگاهی به وقایع و تاریخ انقلاب اسلامی	آگاهی نسبت به قانون اساسی
اساتید معارف اسلامی	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۲	۱۰	۱۰	۱۱	۱۱	۱۲	۱۱	۱۱	۹
اساتید علوم تربیتی	۷	۷	۷	۱۱	۱۰	۱۰	۶	۷	۷	۱۲	۱۲	۱۰	۷
اساتید روانشناسی	۸	۶	۱۱	۱۱	۱۰	۹	۵	۶	۵	۱۰	۱۲	۹	۸
مجموع	۲۶	۲۴	۳۵	۳۲	۳۱	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۳۶	۳۰	۳۰	۲۴

توصیف و تشریح مؤلفه‌های هویت انقلابی:

مؤلفه «ایثار و شهادت»: مصاحبه‌شوندگان در خصوص مؤلفه «ایثار و شهادت» بر برنامه‌های غیر رسمی دانشگاه‌ها تأکید داشته‌اند. برگزاری اردوهای راهیان نور، بزرگداشت مقام شهدا و جانبازان، بزرگداشت هفته دفاع مقدس در دانشگاه‌ها و سایر برنامه‌های مرتبط می‌تواند فرهنگ ایثار و شهادت را در دانشجویان تقویت نماید. در وضعیت کنونی با توجه به گسترش دانشگاه‌های مجازی و حضور نامحسوس این دانشجویان در محیط دانشگاهی، مدیران فرهنگی این گونه دانشگاه‌ها باید تدابیری بیندیشند تا دانشجویان این دانشگاه‌ها در این گونه برنامه‌ها حضور پر رنگ‌تری داشته باشند.

مؤلفه «نفی سلطه و استکبار ستیزی»: مصاحبه‌شوندگان در خصوص مؤلفه «نفی سلطه و استکبار ستیزی» هم بر تبیین این مؤلفه در کتاب‌های درسی معارف اسلامی دانشگاه‌ها و هم بر برنامه‌های غیر رسمی همچون شرکت گسترده دانشجویان در راهپیمایی روز قدس، راهپیمایی روز ۲۲ بهمن، برنامه‌های روز ۱۳ آبان و سایر برنامه‌های مرتبط تأکید داشته‌اند. در شرایط کنونی با توجه به تبلیغات رسانه‌ای گسترده غرب، مفهوم سلطه و استکبار باید به گونه‌ای منطقی و مستدل برای قشر جوان و دانشجو تبیین شود.

مؤلفه «مبارزه با تحجر و التقاط»: این مؤلفه مورد تأکید مصاحبه‌شوندگان بوده است. مقدس‌مآبان، تکفیری‌ها، اسلام آمریکایی، تشیع لندن، شیعه انگلیسی، وهابیت، فرقه «ولایتی‌ها»، انجمن حجتیه، منافقین و بهائیت از مصداق‌های این مؤلفه می‌باشند. این گروه‌های متحجر، بزرگترین ضربه‌ها را به دین مبین اسلام و نظام جمهوری اسلامی ایران وارد نموده‌اند. از این رو، بر مبنای فرمایش حضرت امیرالمؤمنین (ع) که می‌فرماید: هرگز نمی‌توانید راه رشد را بیابید، مگر آنکه راه انحراف را هم نشان دهید (خطبه ۱۴۷ نهج البلاغه). این مصداق‌ها باید در کتاب‌های درسی معارف اسلامی دانشگاه‌ها به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار بگیرند و آسیب‌ها و خیانت‌های آنها برای قشر دانشجو تبیین گردد.

مؤلفه «التزام به ولایت فقیه»: به عقیده مصاحبه‌شوندگان، ولایت فقیه یکی از ارکان نظام اسلامی می‌باشد که به شدت مورد هجوم استکبار جهانی و مزدوران داخلی و خارجی آنها قرار گرفته شده است. بدخواهان نظام اسلامی، شبهات فراوانی در این زمینه در ذهن جوانان ایجاد نموده‌اند، از این رو نظریه ولایت فقیه و التزام به ولایت و ولایت محوری از مهمترین مباحثی است که باید در کتاب‌های درسی معارف اسلامی دانشگاه‌ها مورد بحث و بررسی قرار بگیرد.

مؤلفه اعتقاد به حضرت امام خمینی(ره): امام خمینی به عنوان بنیانگذار و معمار کبیر انقلاب اسلامی در جهان شناخته شده است. به عقیده مصاحبه شوندگان، در کتاب درسی انقلاب اسلامی، باید صفات و سیره حضرت امام خمینی بویژه صفاتی همچون شجاعت، ساده زیستی، استکبار ستیزی و حمایت از مظلومان و کوخ نشینان، برای نسل جوان و بویژه قشر دانشجو تبیین شود.

مؤلفه «روحانیت»: به عقیده مصاحبه شوندگان، یکی از برنامه های شوم استکبار جهانی، ایجاد فاصله و جدایی بین مردم و روحانیت می باشد. از این رو در کتاب های درسی معارف اسلامی و انقلاب اسلامی، باید به نقش روحانیت معظم در پیروزی انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی، پیشرفت فرهنگی و امنیت روانی جامعه پرداخته شود.

مؤلفه «توسعه فرهنگ بسیجی»: مصاحبه شوندگان معتقدند که در شرایط کنونی نیاز اساسی به حفظ و توسعه فرهنگ و تفکر بسیجی در جامعه احساس می شود. توسعه فرهنگ و تفکر بسیجی هم باید در کتاب های معارف اسلامی و انقلاب اسلامی تبیین شود و هم در برنامه های غیر رسمی به این امر مهم پرداخته شود. فعالیت و احساس مسؤلیت دانشجویان در برنامه های بسیج دانشجویی می تواند نقش مهمی در پیشرفت فرهنگ و تفکر بسیجی داشته باشد.

مؤلفه «حمایت از مستضعفین و مظلومین»: یکی از اصول اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران، اصل حمایت از مستضعفین در سراسر جهان می باشد. مصاحبه شوندگان معتقدند که در شرایط کنونی، استکبار جهانی با ترفندهای مختلف از جمله تحریم های سنگین، کارشکنی در رشد علمی کشور، تهاجم فرهنگی و ایجاد تفرقه، در تلاش است تا توجه مسؤلان کشور تنها به مسائل داخلی معطوف شود. در این شرایط باید اصل حمایت از مستضعفین و مظلومان جهان در کتاب های درسی دانشگاهی و رسانه های عمومی برای نسل جوان و بخصوص دانشجویان تبیین شود.

مؤلفه «تعهد به حفظ نظام جمهوری اسلامی ایران»: حفظ نظام جمهوری اسلامی، یکی از مسائلی بود که حضرت امام خمینی به شدت بر آن تأکید داشتند. مصاحبه شوندگان معتقدند در شرایط کنونی که نظام جمهوری اسلامی با دشمنان فراوانی روبرو است و مزدوران داخلی و خارجی در تلاش برای ضربه زدن به این نظام مقدس هستند، هر ایرانی باید به نقش خود در حفاظت و حراست از نظام مقدس جمهوری اسلامی واقف باشند. در این میان، قشر جوان و دانشجو، جایگاه والایی دارند. با توجه به فعالیت گسترده رسانه ای غرب در شبکه های ماهواره ای و فضای مجازی، قشر جوان، بیشتر از سایر

اقتشار جامعه در معرض آسیب قرار دارند. از این رو ضرورت دارد که مؤلفه تعهد به حفظ نظام جمهوری اسلامی، در دروس معارف اسلامی و انقلاب اسلامی دانشگاهها، با دقت و وسواس بیشتری تبیین گردد.

مؤلفه «مبارزه با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم»: این مؤلفه مورد تأکید مصاحبه شونده‌گان بوده است. در چند دهه اخیر، استکبار جهانی، تهاجم فرهنگی و جنگ نرم را در راستای استحاله نظام جمهوری اسلامی در دستور کار خود قرار داده است. وجود انبوه شبکه‌های ماهواره‌ای مبتذل، سایت‌های اینترنتی مبتذل و شبکه‌های مجازی مبتذل، نمونه‌ای کوچک از اقدامات استکبار جهانی در امر تهاجم فرهنگی و جنگ نرم می‌باشد. مقام معظم رهبری نیز بارها در این زمینه هشدار داده‌اند و به مسئولین فرهنگی تذکر داده‌اند. از این رو مبارزه با مسأله تهاجم فرهنگی و جنگ نرم دشمن، نیاز به برنامه‌ای جامع و ملی دارد. در دانشگاه‌ها نیز ضروری است که مؤلفه تهاجم فرهنگی و جنگ نرم در کتاب‌های درسی معارف اسلامی و انقلاب اسلامی به خوبی تبیین شود و در برنامه‌های فرهنگی دانشگاه‌ها نیز به این امر مهم توجه و تأکید شود.

مؤلفه «آگاهی به وقایع و تاریخ انقلاب اسلامی»: تاریخ و حوادث مختلف آن، از مهمترین و اصلی ترین منابع عبرت‌آموزی است که در منابع اسلامی به صورت گسترده‌ای به آن اشاره شده است. بخش عظیمی از آیات قرآن، ذکر مباحث تاریخی در قالب داستان، قصه و رویدادهای تاریخی است و همه اینها با هدف پندآموزی و عبرت دهی به مخاطبان صورت گرفته است. به عقیده مصاحبه شونده‌گان، آگاهی به وقایع و تاریخ انقلاب اسلامی باید در رأس برنامه درسی دانشگاه‌ها قرار داشته باشد. مصاحبه شونده‌گان بر این باور هستند که تدریس درس تاریخ انقلاب اسلامی باید به افراد صاحب‌نظر و مجرب واگذار شود. تدریس دروس معارف اسلامی و انقلاب اسلامی به وسیله افرادی که قادر به دفاع از ارزش‌های اسلامی و انقلابی نیستند، آسیب‌های جدی به دنبال خواهد داشت. همچنین تأکید بر کسب نمره و حفظ اطلاعات تاریخی مانعی اساسی در برابر تفکر و تدبر در حوادث و رویدادهای تاریخی ایجاد می‌نماید، این مسأله جنبه عبرت‌آموزی این دروس را به شدت کاهش می‌دهد (محمودی، ۱۳۹۶: ۱۰).

مؤلفه «آگاهی نسبت به قانون اساسی»: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه ایران بر اساس اصول و ضوابط اسلامی است. این قانون، تبلور خواسته‌های ملت مسلمان ایران می‌باشد. ماهیت انقلاب شکوهمند اسلامی ایران و روند مبارزه مردم مسلمان ایران این خواست اساسی را مشخص نموده است. اجرای صحیح قانون اساسی مستلزم

شناخت دقیق آن توسط مردم و مسئولان است. مصاحبه شوندگان بر این عقیده بودند که دانشجویان به عنوان آینده سازان این کشور باید با قانون اساسی آشنایی کامل داشته باشند. از این رو ضروری است که قانون اساسی در درس های معارف اسلامی و انقلاب اسلامی به خوبی تبیین شود.

ب: آسیب ها و چالش های هویت دینی و انقلابی دانشجویان از دیدگاه مصاحبه شوندگان:

از دیدگاه مصاحبه شوندگان، آسیب ها و چالش های هویت دینی و انقلابی دانشجویان به شرح زیر می باشد.

۱- ابهام در آینده شغلی: از دیدگاه مصاحبه شوندگان، وجود انبوه فارغ التحصیلان دانشگاه ها در جامعه، سبب ایجاد روحیه یأس و ناامیدی در بین دانشجویان شده است. این مسأله از یک طرف سبب خروج دانشجویان نخبه از کشور خواهد شد و از طرف دیگر بر شکل گیری مطلوب هویت دینی و انقلابی در دانشجویان تأثیر منفی خواهد شد.

۲- مشکلات معیشتی و اقتصادی برخی از دانشجویان: از دیدگاه مصاحبه شوندگان، مشکلات معیشتی و اقتصادی برخی از دانشجویان، مانعی اساسی در برابر شکوفایی هویت دینی و انقلابی این دانشجویان می باشد. این مشکلات، دانشجویان را از رشد و پیشرفت در جنبه های علمی، فرهنگی و دینی محروم خواهد ساخت و عواقب ناگواری بر آینده آنها خواهد داشت.

۳- تأثیر منفی شبکه های ماهواره ای و شبکه های اجتماعی مجازی (بویژه تلگرام و اینستاگرام): در شرایط کنونی، شبکه های ماهواره ای و شبکه های اجتماعی مجازی با تولید محتوا و برنامه های ضد دینی و ضد انقلابی، سعی در تضعیف هویت دینی و انقلابی نوجوانان و جوانان دارند تا از این طریق زمینه تضعیف نظام جمهوری اسلامی را فراهم آورند. با توجه به تعداد زیاد دانشجویان و نقش آنها در آینده کشور، تأثیر منفی این برنامه ها بر دانشجویان چشمگیر خواهد بود.

۴- فساد اداری و اقتصادی در برخی از دستگاه های دولتی و غیردولتی: با توجه به ماهیت دینی و انقلابی نظام جمهوری اسلامی، وجود فساد اداری و اقتصادی در برخی از دستگاه های دولتی و غیردولتی سبب سرخوردگی و یأس جوانان بویژه دانشجویان خواهد شد. این مسأله از یک طرف ضمن لطمه زدن به اعتماد مردم، نابرابری و تبعیض را در کشور نهادینه خواهد نمود که خود عاملی اساسی در تضعیف هویت دینی و انقلابی جوانان خواهد بود.

۵- تأخیر در امر ازدواج: از دیدگاه مصاحبه شوندگان، تأخیر در ازدواج و پیامدهای فرهنگی ناشی از آن بر

شکل‌گیری هویت دینی و انقلابی دانشجویان تأثیر منفی خواهد داشت، ازدواج ضمن اینکه نیازهای روحی - روانی دانشجویان را رفع می‌نماید و در شکل‌گیری شخصیت و هویت فردی نقش دارد، تأثیر ویژه‌ای بر هویت اجتماعی بویژه هویت دینی و انقلابی خواهد داشت.

۶- به روز نبودن کتاب‌های درسی دانشگاهها: از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان کتاب‌های درسی در تمام مقاطع تحصیلی (بویژه در دانشگاهها) باید با تغییر و تحولات فرهنگی، اجتماعی و ارتباطی هماهنگ باشد. ولی کتاب‌های درسی برخی از دانشگاهها به مباحث روز و چالش‌های سیاسی - اجتماعی و فرهنگی بی‌توجه می‌باشند.

۷- به روز نبودن سطح سواد مدرسین دروس معارف اسلامی و انقلاب اسلامی: در برخی از دانشگاهها، مدرسین دروس معارف اسلامی و انقلاب اسلامی از توانمندی و هنر لازم برای تبیین مباحث دینی و انقلابی برخوردار نیستند، چنین شرایطی می‌تواند شکل‌گیری هویت دینی و انقلابی دانشجویان را مختل نماید.

۸- گسترش روحیه مدرک‌گرایی و عدم توجه به آموزه‌های دینی و انقلابی در بین برخی از دانشجویان: در سال‌های اخیر با توجه به پدیده مدرک‌گرایی و وجود صندلی‌های خالی در دانشگاهها، دانشجویان رغبت چندانی به شرکت فعال در فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی و فرهنگی ندارند. گسترش روحیه مدرک‌گرایی، کاهش شدید دانشجو در برخی از واحدهای دانشگاهها (بویژه دانشگاه آزاد، علمی - کاربردی، غیر انتفاعی و پیام نور) و نبود عزم و اراده برای تجمیع چنین واحدهایی، موجب دلسردی دانشجویان خواهد شد. پیامدهای فرهنگی چنین وضعیتی منجر به تضعیف هویت دینی و انقلابی دانشجویان خواهد شد.

۹- نفوذ تفکرات لیبرالی و سکولاریسمی در دانشگاهها: به عقیده برخی از مصاحبه‌شوندگان، گسترش آموزه‌های لیبرالی و سکولاریسمی در دانشگاهها عامل مهمی در تضعیف هویت دینی و انقلابی دانشجویان می‌باشد.

نتیجه‌گیری

در سال‌های اخیر، استکبار جهانی با استفاده حداکثری از شبکه‌های ماهواره‌ای و فضای مجازی، سعی در تضعیف هویت دینی و انقلابی جوانان، بویژه دانشجویان داشته است. استکبار جهانی با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم تلاش دارد تا با آسیب زدن به هویت دینی و انقلابی جوانان، زمینه تضعیف نظام جمهوری اسلامی را فراهم آورد. بر این اساس، نهادهای متولی، بویژه دانشگاهها باید نقشی پیشرو، در مقابله با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم دشمن داشته باشند. شناسایی و تقویت مؤلفه‌های هویت دینی و انقلابی

دانش جوانان، از مهمترین وظایف نهادهای فرهنگی در دانشگاهها می باشد. پژوهش حاضر با هدف تبیین نیازهای معرفتی دانشجویان در حوزه هویت دینی و انقلابی انجام شده است. در حوزه هویت دینی، پنج بعد اعتقادی، رفتاری، سیاسی، فرهنگی و تاریخی در قالب دوازده مؤلفه و در حوزه هویت انقلابی نیز دوازده مؤلفه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. مسؤلین فرهنگی دانشگاهها و مؤلفین کتابهای درسی معارف اسلامی و انقلاب اسلامی باید حداکثر دقت و وسواس را داشته باشند تا هیچ کدام از بیست و چهار مؤلفه هویت دینی و انقلابی مورد غفلت قرار نگیرد. در حوزه هویت دینی، بعد اعتقادی و سبک زندگی اسلامی جایگاه ویژه ای دارد. اعتقادات انحرافی، زمینه ساز انحرافات بزرگتر و خطرناکتر می باشد، از این رو، بعد اعتقادی در میان سایر ابعاد اهمیت مضاعفی دارد. اصول اعتقادی باید در سطح رشد فکری دانشجویان، بازآموزی و تبیین شود تا جلو انحرافات اعتقادی گرفته شود. همچنین در شرایط کنونی که رسانه های استکباری، مروج فرهنگ مصرف گرایی و سبک زندگی غربی می باشند، توجه به سبک زندگی اسلامی باید در دستور کار مسؤلین فرهنگی دانشگاهها قرار بگیرد. در حوزه هویت انقلابی نیز، مؤلفه های «مبارزه با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم»، «مبارزه با تحجر و التقاط» و «تعهد به حفظ نظام جمهوری اسلامی» جایگاه برجسته تری دارد و برنامه ریزان فرهنگی دانشگاهها باید توجه ویژه ای به این مؤلفه ها داشته باشند. با توجه به یافته های این پژوهش، پیشنهادات کاربردی و پژوهشی زیر ارائه می شود.

پیشنهادات کاربردی

- با توجه به گسترش بی حد و حصر شبکه های ماهواره ای و شبکه های اجتماعی مجازی (بویژه تلگرام و اینستاگرام) و وجود انبوه پیامها و محتوای ضد دینی و ضد انقلابی در این شبکه ها، باید با بهبود سواد رسانه ای دانشجویان، آنها را در برابر این پیامها و اهداف آنها ایمن سازی نماییم.
- ناپختگی در زمینه اعتقادات دینی، می تواند دانشجویان را به سمت عرفان های مادی گرایانه کاذب و خطرناک سوق دهد، از این رو باید در کتابهای درسی معارف اسلامی، توجه ویژه ای به بحث اعتقادات دینی شود و از طرف دیگر، توجه جدی به مشاوره مذهبی در دانشگاهها ضروری است.
- اساتید دانشگاهها به عنوان الگوی اصلی دانشجویان مطرح می باشند، از این رو ضروری است که اساتید دانشگاهها در مواردی همچون التزام به فروع دین (بویژه نماز جماعت) و احکام شرعی (بویژه حجاب و پوشش) و شرکت در مناسک و شعائر دینی، الگوی مطلوبی برای دانشجویان باشند.
- اساتید سایر رشته ها (بویژه رشته های علوم تربیتی، روانشناسی و مشاوره) می توانند در تقویت هویت دینی

و انقلابی دانشجویان نقش اساسی داشته باشند، از این رو ضروری است که با برگزاری کلاس‌های بصیرت افزایی، نقش اساتید در این زمینه تبیین شود.

- استکبار جهانی در تلاش است تا مشکلات اقتصادی، معیشتی و بیکاری را به عنوان معلول فرهنگ دینی و انقلابی به قشر جوان و بخصوص دانشجویان القاء نماید، از این رو ضروری است که مسؤولین فرهنگی دانشگاه‌ها، برای خنثی سازی این نقشه شوم استکبار جهانی برنامه‌های ویژه‌ای تدوین نمایند.

- توصیه می شود کتابی با عنوان سبک زندگی اسلامی به عنوان یک درس عمومی و اختیاری در دانشگاه‌ها تدریس شود.

- توصیه می‌شود تدریس درس‌های مربوط به معارف اسلامی، انقلاب اسلامی و سیره پیامبر و ائمه اطهار به اساتید مجرب واگذار شود و به جای استفاده از روش سخنرانی از روش‌های بحث گروهی و پرسش و پاسخ برای تدریس این دروس استفاده شود. تدریس این دروس به وسیله افرادی که قادر به دفاع از ارزش‌های دینی و انقلابی نباشند، می تواند آسیب‌زا باشد.

- توصیه می‌شود سمینارهای بصیرت افزایی در زمینه مبارزه با تحجر و التقاط و مبارزه با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم غرب برای دانشجویان تشکیل گردد.

- با وارد نمودن مفاهیمی همچون اسلام آمریکایی، تشیع لندن، شیعه انگلیسی. اهل تسنن آمریکایی در کتاب‌های درسی معارف اسلامی و انقلاب اسلامی دانشگاه‌ها و بیان دیدگاه مقام معظم رهبری نسبت به این گونه فرقه‌ها، خطرات این فرقه‌ها در ایجاد تفرقه و تحریف دین مبین اسلام تبیین شود.

پیشنهادات پژوهشی:

- کتاب‌های درسی مدارس و دانشگاه‌ها به لحاظ توجه به مؤلفه‌های هویت دینی و انقلابی مورد تحلیل و بررسی قرار بگیرند.

- با انجام تحقیقات پیمایشی، عوامل تضعیف هویت دینی و انقلابی دانش آموزان و دانشجویان شناسایی گردد.

- چگونگی استفاده از فضای مجازی برای تقویت هویت دینی و انقلابی مورد بررسی قرار بگیرد.

- روش‌های مناسب برای خنثی سازی برنامه‌های شبکه‌های ماهواره ای مورد بررسی قرار بگیرد.

- نقش برنامه‌های پرورشی مدارس در تقویت هویت دینی و انقلابی مورد بررسی قرار گیرد.

منابع:

- احمدپور، مریم؛ قادرزاده امید(۱۳۸۹). **تعامل در فضای سایبر و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان**، دوفصلنامه علمی - تخصصی پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره پنجم، پاییز ۸۹، ص ۹۹-۷۵.
- ارژنگ، اردوان؛ میرفردی، اصغر(۱۳۹۳). **هویت دینی و عوامل اجتماعی تأثیر گذار بر آن**، فصلنامه فرهنگ در دانشگاه اسلامی، سال چهارم، شماره اول، ص ۱۶۵-۱۴۷.
- الطایی، علی(۱۳۷۸). **بحران هویت قومی در ایران**، تهران:شادگان
- بختیاری، حسن؛ فرخی، حسن(۱۳۹۱). **بررسی رابطه برنامه های شبکه های ماهواره ای و هویت دینی جوانان**، فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال بیستم، شماره ۱۵، ص ۷۲-۵۵.
- پروانه، فرهاد(۱۳۹۴). **مؤلفه های هویت اسلامی و انقلابی در کتاب های درسی تاریخ دوره متوسطه**، فصلنامه مطالعات ملی، سال شانزدهم، شماره ۴، ص ۵۸-۴۱.
- تاجیک، محمدرضا(۱۳۸۴). **روایت غیریت و هویت در میان ایرانیان**، تهران:فرهنگ گفتمان.
- جوانی، حجت الله(۱۳۸۴). **هویت دینی یا هویت های دینی**، دوفصلنامه اسلام پژوهی، شماره اول، ص ۱۵۴-۱۳۵.
- حاجیانی ابراهیم(۱۳۸۸). **جامعه شناسی هویت ایرانی**، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک دارابی و همکاران(۱۳۹۵). **بررسی جامعه شناختی تأثیر ماهواره بر هویت دینی جوانان شهر تهران**، فصلنامه مطالعات اجتماعی جوانان، سال هفتم، شماره ۲۲، ص ۳۰-۹.
- ریاحی و همکاران(۱۳۹۳). **تلویزیون و هویت دینی**، فصلنامه جامعه شناسی کاربردی، شماره پیاپی ۵۴، ص ۴۸-۳۳.
- رفعت جاه، مریم؛ روح افزا، فائزه(۱۳۹۱). **مطالعه عوامل اجتماعی مؤثر بر نگرش به هویت دینی زن مسلمان**، فصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال سوم، شماره دوم، ص ۹۲-۶۱.
- روپسینگه، تومار(۱۳۷۹). **مدرنیزاسیون و خشونت**، ترجمه اصغر افتخاری، تهران:انتشارات سفیر.
- زاویه، سعید؛ عزیزی مهدیه(۱۳۹۲). **تصاویر کتاب های درسی و رابطه آنها با هویت دینی و ملی**، فصلنامه مطالعات ملی، سال چهاردهم، شماره ۴، ص ۱۴۰-۱۲۱.
- سفیری، خدیجه؛ غفوری، معصومه(۱۳۸۸). **بررسی هویت دینی و ملی جوانان شهر تهران**، فصلنامه پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره دوم، ص ۲۷-۱.
- سفیری، خدیجه؛ نعمت الهی، زهرا(۱۳۹۱). **جهانی شدن و هویت دینی**، فصلنامه مطالعات اجتماعی - روانشناختی زنان، سال ۱۰، شماره ۳، ص ۶۶-۳۹.
- شرفی، محمدرضا(۱۳۸۱). **جوان و بحران هویت**، تهران:انتشارات سروش
- شمشیری، بابک(۱۳۸۷). **درآمدی بر هویت ملی**، شیراز:نوید

- عباسی، محمدرضا و همکاران (۱۳۹۳). **بررسی میزان هویت دینی بین دانش آموزان مقطع متوسطه**، فصلنامه مطالعات ملی، سال پانزدهم، شماره ۲، ص ۱۸۵-۱۶۹.
- علیجانی، مریم (۱۳۸۵). **رابطه بین هویت دینی و سلامت روان دانشجویان**، فصلنامه مطالعات روان شناختی، دوره دوم شماره ۱ و ۲، ص ۱۰۶-۸۹.
- قاسمی و همکاران (۱۳۹۲). **تعامل در فضای مجازی و تأثیر آن بر هویت دینی**، دو فصلنامه دین و ارتباطات، سال نوزدهم، شماره دوم، ص ۳۶-۵.
- فتحی واجارگاه، کورش (۱۳۹۴). **اصول و مفاهیم برنامه ریزی درسی**، تهران: انتشارات علم استادان.
- قادر زاده، امید (۱۳۹۲). **آموزش و پرورش و هویت دینی و ملی**، فصلنامه مطالعات ملی، سال پانزدهم، شماره ۳، ص ۱۰۶-۸۱.
- قریشی، فریدین (۱۳۸۱). **جهانی شدن و تحول در تصور ما از خویشستن**، فصلنامه مطالعات ملی، سال سوم، شماره ۱۱.
- قصابی، رضوان و همکاران (۱۳۹۲). **بررسی اثرات استفاده از برنامه‌های ماهواره ای بر هویت دینی**، فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی. سال دوم، شماره ۶، ص ۸۱-۶۱.
- کلانتری، عبدالحسین و همکاران (۱۳۸۸). **هویت دینی و جوانان**، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره دوم، شماره ۶، ص ۱۴۱-۱۲۵.
- کوشکی، محمدصادق (۱۳۸۷). **بازشناسی هویت انقلاب اسلامی**، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال چهارم، شماره ۱۴.
- گال، مردیت؛ بورگ، والتر (۱۳۸۴). **روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان شناسی**، ترجمه نصر و همکاران تهران: انتشارات سمت.
- گل محمدی، احمد (۱۳۸۱). **جهانی شدن**، فرهنگ و هویت، تهران: نشر نی.
- گنجی، محمد و همکاران (۱۳۸۹). **رابطه هویت دینی و سرمایه اجتماعی**، فصلنامه جامعه شناسی کاربردی، سال بیست و یکم، شماره چهارم، ص ۱۴۴-۱۲۳.
- لطف آبادی حسین؛ نوروزی وحیده (۱۳۸۳). **بررسی چگونگی نگرش دانش آموزان دبیرستانی به جهانی شدن و تأثیر آن بر ارزش‌ها و هویت دینی و ملی آنان**، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی شماره ۹، سال ۳، ص ۱۱۹-۸۸.
- مارشال، کاترین؛ راسمن، گرچن (۱۳۸۱). **روش تحقیق کیفی**، ترجمه علی پارساییان و محمد اعرابی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- مسعودنیا، حسین و همکاران (۱۳۹۵). **بررسی رابطه مصرف اینترنتی و هویت دینی دانشجویان دانشگاه اصفهان**، فصلنامه مطالعات ملی، سال هفدهم، شماره ۱، ص ۱۲۹-۱۰۷.

- میرحیدری، مریم السادات و همکاران (۱۳۹۳). **ارزیابی مؤلفه‌های هویت ایرانی – اسلامی و انقلابی در وب سایت‌های دانشگاه‌های دولتی تهران**، فصلنامه فرهنگ در دانشگاه اسلامی، سال چهارم، شماره دوم، ص ۱۶۸-۱۷۹.
- نادری، احمد و همکاران (۱۳۹۴). **فرا ترکیب پژوهش‌های انجام شده در حوزه هویت دینی**، فصلنامه مطالعات ملی، سال شانزدهم شماره ۳، ص ۲۷-۴۴.
- نیازی، محسن؛ ولایتی، اعظم (۱۳۹۰). **نقش برنامه‌های دینی تلویزیون در هویت دینی**، فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی – فرهنگی، سال اول شماره اول.
- یوسفی، علیرضا (۱۳۸۰). **واژه نامه توصیفی آموزش**، مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱(۳)، ۵۶-۵۵.
- Peek, Lori. (۲۰۰۵) "Becoming Muslim: The Development of a Religious Identity", *Sociology of Religion*, Vol. ۶۶, No. ۳, PP: ۲۱۵ – ۲۴۲.
- Hsieh H. F., S. E. Shannon (۲۰۰۵), **Three Approaches to Qualitative Content Analysis**, Qual Health Res., Fooyin University, Taiwan University Washington.
- Jenkins, Richard.(۲۰۰۴). **Social Identity**, ۲nd edition London and New York:Routledge.